

Lõik kui teksti ehitusplokk

Riina Reinsalu

Tartu ülikooli eesti keele tekstiõpetuse lektor
ja kutseline keeleteoimetaja

Legokomplekt koosneb üksikutest klotsidest. Suurtest ja väikestest. Standardsetest ja erikujulistest. Juhendi järgi ühendatakse klotsid omavahel, et moodustada suuremaid plokkke. Nendest omakorda kujuneb tervik, olgu selleks näiteks ralliauto või kosmoselaev. Samasugustest klotsidest – lausetest – laotakse kokku ka lõik, mille ühendamisel moodustub terviktekst. Järgnevalt vaatamegi argumenteeriva tarbeteksti (näiteks uurimistö) näitel, mida tuleks lõigu moodustamisel arvestada.

Lõigud jagunevad sisu- ja sidelõikudeks

Eesmärgi alusel eristatakse sisu- ja sidelõike. Sisulõik on teksti peamine ehitusplokk, sest selle ülesanne on pakkuda põhiteavet: kirjeldada ja selektada, võrrelda ja vastandada, anda hinnanguid jne. Seevastu sidelõik, mis koosneb sageli vaid ühest lausest, toimib tekstiosade ühendusülina, võimaldades korrastada mõttekäiku. Et üleminek ühelt teemalt teisele oleks võimalikult sujuv, võetakse sidelõigu abil teema kokku (nt *Seega on ..., Kokkuvõtteks võib öelda ...*) ja juhatatakse sisse järgmine (nt *Järgnevalt ..., Järgmises peatükis ...*). Mõnikord sobib kasutada kaks ühes varianti.

Kui eespool andsime ülevaate tekstitüüpidest, siis järgnevalt keskendume tekstiliikidele.

Nagu öeldud, väljendavad tekstitüübid kontekstist sõltumatuid keelelisi põhitegevusi, kuid alljärgnevalt võtame vaatluse alla tekstiliigid, mis erinevalt tekstitüüpidest on tihedalt seotud kultuuri- ja situatsioonikontekstiga.

Vajadus vahetada teemat ja moodustada seega sidelõiku tekib enamasti peatüki lõpus või alguses. Kui aga teksti ülesehitus seda nõuab, saab side-
lõigu abil tekitada ülemineku ka peatüki keskpaigas.

Sisulõigud koosnevad tuum- ja tugilausestest

Erinevalt sidelõikudest tuleb sisulõiku mahutada üksikasjalikumate teavet, mistõttu ei piisa lõigu moodustamiseks üksnes ühest lausest. Lauset, mis kannab sisulõigu peamist mõtet, nimetatakse tuumlauseks (vahel ka ideelauseks). Peale tuumlause sisaldab sisulõik ka tugilauseid, mille abil arendatakse tuumlause põhiväidet edasi. Nagu legoklotsid, peavad ka tuumlause ja tugilauseid olema kindla süsteemi järgi kokku laotud.

Tuumlause on enamasti lõigu avalause või muu lause lõigu algusosas. Selline paigutus lihtsustab info otsimist: põhiteabe kättesaamiseks piisab üldjuhul sellest, kui lugeda läbi üksnes iga lõigu algus. Ka järgmises tekstikatkes¹ paikneb tuumlause (väide, et tekstiliigid on seotud keeleharjumustega) lõigu alguses. Seejärel täpsustatakse tugilausega, kuivõrd on keelekasutus mõjutatud olukordadest, ning lisatakse näiteid eri tekstiliikide ja nende tunnuste kohta.

Tekstiliikide olemasolu põhineb inimese harjumusel kasutada keelt ühesugustes olukordades ühesugusel viisil. *Olukorrast sõltuv esitusviis on muutunud aegade jooksul nii loomulikuks, et me ei näe seda alternatiivina, vaid ainukese võimalusena. Me teame, et teaduslikku tööd ei kirjutata nagu reklaami ega luuletust nii nagu ajaleheuudist. Peame loomulikuks, et ministri sõnavõtt on kuiv ja ametikeelne, vastasel juhul võiks seda hõlpsasti tõlgendada populistlikuna. Teadustekstis ei pane meid imestama pikad, äärmist täpsust taotlevad definitsioonid, jutluselt ootame vana harjumuse järgi veidi arhailist ja õpetlikku stiili.*

Tuumlause paigutamine lõigu algusesse on reegel, kuid reeglitel on erandeid. Nii võib tekkida olukordi, kus lõiku on vaja alustada lisateabega (tugilausetega) ja paigutada keskne väide (tuumlause) hoopis lõigu lõppu. Selline esitusviis võimaldab kruvida pinget ja suurendada huvi, sest lugeja

---

¹ Pärineb Reet Kasiku õpikust „Sissejuhatus tekstiõpetusse“ (2007, lk 49). Paks kiri märgib tuumlauset ja kaldkiri tugilause, mis arendab algse lõigu tuumlause mõtet edasi.

ei saa põhiteavet kiiresti ja lihtsa vaevaga kätte, vaid peab jõudma lõigu lõpuni. Ümberpööratud struktuuri järgides saaks ka eeltoodud näitelõigu peamise mõtte järgmisel viisil taasesitada.

Me teame, et teaduslikku tööd ei kirjutata nagu reklaami ega luuletust nii nagu ajaleheuudist. Peame loomulikuks, et ministri sõnavõtt on kuiv ja ametikeelne, vastasel juhul võiks seda hõlpsasti tõlgendada populistlikuna. Teadustekstis ei pane meid imestama pikad, äärmist täpsust taotlevad definitsioonid, jutluselt ootame vana harjumuse järgi veidi arhailist ja õpetlikku stiili. *See tähendab, et olukorrast sõltuv esitusviis on muutunud aegade jooksul nii loomulikuks, et me ei näe seda alternatiivina, vaid ainukese võimalusena.* **Tekstiliikide olemasolu põhinebki inimese harjumusel kasutada keelt ühesugustes olukordades ühesugusel viisil.**

Leidub selliseidki lõike, mis sisaldavad peale tuumlause ka kokkuvõtelauset, et lõigu põhiteavet veel kord (enamasti täpsustatuna) esile tuua. Teeme jällegi katse meile tuttava lõiguga, jättes tuumlause algsele kohale, kuid tõstes sellele järgneva lause lõigu lõppu.

Tekstiliikide olemasolu põhineb inimese harjumusel kasutada keelt ühesugustes olukordades ühesugusel viisil. Me teame, et teaduslikku tööd ei kirjutata nagu reklaami ega luuletust nii nagu ajaleheuudist. Peame loomulikuks, et ministri sõnavõtt on kuiv ja ametikeelne, vastasel juhul võiks seda hõlpsasti tõlgendada populistlikuna. Teadustekstis ei pane meid imestama pikad, äärmist täpsust taotlevad definitsioonid, jutluselt ootame vana harjumuse järgi veidi arhailist ja õpetlikku stiili. *Seega on olukorrast sõltuv esitusviis muutunud aegade jooksul nii loomulikuks, et me ei näe seda alternatiivina, vaid ainukese võimalusena.*

Olenemata sellest, kas tuumlause paikneb lõigu alguses või erandlikuna lõigu lõpus ja kas lõik sisaldab kokkuvõtelauset, tuleb järgida reeglit – igas lõigus olgu üks tuumlause. Kui lõigus on mitu tuumlauset, on lõik teabega üle koormatud. Kui tuumlause puudub, on lõigu mõte raskesti hoomatav.

Laused on sisuliselt ja vormiliselt seotud

Tuumlause ja tugilausete õigest paigutusest ei piisa, et lõik moodustaks tähendusliku terviku. Tagada tuleb ka tekstisidusus² ehk see, et laused oleksid omavahel seotud. Seda saab tekitada nii sisu- kui ka vormitasandi kaudu.

Teksti lugemist ja mõistmist lihtsustavad tähendusseosed, mis saavutatakse nt sõnakorduse, sünonüümide, asesõnade, vastanduse vms abil. Tähendusseostel põhineb teemaarendus ka meile juba tuttavas lõigus. Kasutatud on nii täielikku (*olukord, loomulik*) kui ka osalist sõnakordust (*viis ~ esitusviis*), kuid peamine tähendusseos tekib ülem- ja alamõiste(te) kaudu: et lõigu algus ja lõpp moodustaks terviku, peab lugeja teadma, et *teaduslik töö, reklaam, luuletus, ajaleheuudis, ministri sõnavõtt, teadustekst ja jutlus* on tekstiliigid. Teksti seob tervikuks seegi, et näiteid sisaldavates tugilausetes on kasutatud mitmuse esimese pöörde vormi (*Me teame, Peame, ei pane meid, ootame*).

Tekstiliikide olemasolu põhineb inimese harjumusel kasutada keelt ühesugustes **olukordades** ühesugusel **viisil**. **Olukorrast** sõltuv **esitusviis** on muutunud aegade jooksul nii **loomulikuks**, et me ei näe seda alternatiivina, vaid ainukese võimalusena. Me teame, et *teaduslikku tööd* ei kirjutata nagu *reklaami* ega *luuletust* nii nagu *ajaleheuudist*. Peame loomulikuks, et *ministri sõnavõtt* on kuiv ja ametikeelne, vastasel juhul võiks seda hõlpsasti tõlgendada populistlikuna. *Teadustekstis ei pane meid* imestama pikad, äärmist täpsust taotlevad definitsioonid, *jutuluselt ootame* vana harjumuse järgi veidi arhailist ja õpetlikku stiili.

Teksti luues me enamasti ei mõtle, millist tähendusseose liiki kasutada, sest teeme teksti loogikat arvestades automaatse valiku. Tähendusseostest üksi jääb aga tekstisidususe loomisel väheseks ning appi tuleb võtta sidendid ja muud seosesõnad.³ Vaatlusalust lõiku tekstiliikide kohta annaks täiendada järgmisel viisil.

² Tekstisidususest on kirjutanud üksikasjalikult Kersti Lepajõe artiklis „Kirjand väljendusoskuse peegeldajana: tekstisidusus“ (2012).

³ Sidendite ja muude seosesõnade funktsioone on kirjeldanud Reet Kasik õpikus „Sissejuhatus tekstiõpetusse“ (2007, lk 21).

Tekstiliikide olemasolu põhineb inimese harjumusel kasutada keelt ühesugustes olukordades ühesugusel viisil. **See tähendab, et** olukorrast sõltuv esitusviis on muutunud aegade jooksul nii loomulikuks, et me ei näe seda alternatiivina, vaid ainukese võimalusena. **Näiteks** me teame, et teaduslikku tööd ei kirjutata nagu reklaami ega luuletust nii nagu ajaleheuudist. **Samuti** peame loomulikuks, et ministri sõnavõtt on kuiv ja ametikeelne, vastasel juhul võiks seda hõlpsasti tõlgendada populistlikuna. Teadustekstis ei pane meid **aga** imestama pikad, äärmist täpsust taotlevad definitsioonid, jutluselt ootame vana harjumuse järgi veidi arhaalist ja õpetlikku stiili.

Kuigi sidendid ja muud seosesõnad võimaldavad luua otsese ühenduse lausete vahele, ei maksa nendega liiale minna. Kui tähendusese abil on piisav sidusus saavutatud, pole sidendite ja muude seosesõnade järele otsest tarvidust.

Lõigud liigendavad teksti

Lõigu pikkuse üle otsustamisel tuleb arvestada lõigu liigist tulenevate erinevustega. Sidelõigud, eriti kui need koosnevad ühest lausest, võivad olla üpris lühikesed. Leidub ka lühikesi sisulõike, kuid kuna tuumlause vajab väljaarendamist, st sisulõik ei saa üldjuhul koosneda ühest lausest, võib eeldada, et sisulõik on loomuldasa pikem.

Kuna lõigu pikkus varieerub, varieerub ka lõikude arv ühe A4 lehe kohta. Kui lõik võtab enda alla terve lehekülje, sisaldab see tõenäoliselt mitut tuumlauset ja tuleb seetõttu väiksemateks osadeks jagada. Enamasti on seda tuumlauset kohalt lihtne teha. Kui aga leheküljele on mahutatud viis või enam lõiku, võib arvata, et nendes on mõte jäänud välja arendamata või on see pillutatud laiali, mis muudab teksti hakituks. Lõikude ühendamine on enamasti aga ajamahukam tegevus, sest vaja on leida tuumlaused ja need tugilause abil tervikuks siduda. See eeldab tekstis suuremaid ümberkorraldusi.

Kui lõigud on leheküljele paigutatud, jääb anda viimane lihv ehk valida sobiv vorming: plokküsteemis eraldatakse lõigud suurema vahega (1,5-punktise reavahe korral on lõiguvahe tavaliselt 12 punkti), taande puhul alustatakse lõiku enamasti 1,27 cm kauguselt vasakust servast. Kuigi

topelt ei kärise, ei kohaldu see põhimõte lõigule: taandega lõigu ette ei jäeta suuremat vahet. Arvestada tuleb sedagi, et taanet kasutatakse alates teisest lõigust, st pealkirjale, tabelile, joonisele vms järgnev lõik jääb taandeta.

Kokkuvõte

Nii nagu lego pannakse kokku kindla süsteemi järgi, tuleb samamoodi toimida lõigu puhul. Esmalt on vaja paika panna peamine klots ehk tuumalause, millele hakatakse lisama teisi klotse ehk tugilauseid, kuni moodustub suurem plokk ehk lõik. Kui plokid on süsteemselt ühendatud, meenutab klotsidest kokku pandud ralliauto päris ralliautot ja kosmoselaev päris kosmoselaeva – ja tekst teksti.

OK